

Darbas ir priežiūra. Suderinimo priemonės demografinių pokyčių laikotarpiu

Santrauka

Įvadas

Atsižvelgiant į ilgesnį darbingą amžių ir ilgesnę tikėtiną gyvenimo trukmę, vis daugiau Europos darbuotojų (ypač vyresnio amžiaus) derina darbą ir priklausomų artimųjų priežiūrą. Nors sprendžiant priežiūros klausimus dalyvauja daug suinteresuotųjų šalių (valstybė, šeima, bendrovės ir socialiniai partneriai), priklausomų asmenų priežiūra visų pirma nemokamai užsiima šeimos nariai. Kadangi darbo ir priežiūros derinimo srityje taikomos įvairios institucinės politikos programos, pagrįstos atskirų suinteresuotųjų šalių interesais, koordinuotą strategiją parengti yra sunku. Šeimos dažnai yra linkusios pačios pasirūpinti priežiūra ir ją perduoti tiems šeimos nariams, kurių alternatyviosios sąnaudos yra mažiausios. Kadangi vis daugiau vyresnio amžiaus žmonių lieka darbo rinkoje, pastaroju metu daugėja prižiūrinčiųjų asmenų, kurie dar turi apmokamą darbą.

Šioje ataskaitoje atkreipiamas dėmesys į tai, kaip darbingo amžiaus žmonės derina darbą su priklausomų artimųjų (vaikų arba vyresnių žmonių) priežiūra. Joje nagrinėjama dirbančių prižiūrinčiųjų asmenų padėtis, kaip jiems sekasi derinti darbą ir priežiūrą, taip pat kokių esama priemonių, kurias taikant jiems galima padėti vykdyti su jų profesine veikla nesusijusias funkcijas. Tyrime nagrinėjami nacionalinių darbo teisės aktų, kolektyvinių susitarimų ir bendrovių iniciatyvų pokyčiai. Jame remiamasi „Eurofound“ Europos korespondentų visose 28 ES valstybėse narėse tinklo dalyvių atsakymais į klausimyno klausimus.

Politinės aplinkybės

Europos Komisija svarstė galimybę dabartinių atostogų nuostatas, išdėstytas 2010 m. Tėvystės atostogų direktyvoje, taikyti ir teisei į šeimos nario priežiūros atostogas (atostogas, per kurias prižiūrimas priklausomas šeimos narys). Šis klausimas kaip poveikio vertinimo klausimas buvo įtrauktas į Komisijos 2011 m. gaires dėl darbo, šeiminių bei asmeninio gyvenimo derinimo ir vis dar yra ES darbotvarkėje.

2010 m. Komisijos žaliojoje knygoje dėl pensijų pasiūlyta, kad daugiau valstybių narių galėtų į darbo stažą, už kurį skaičiuojamos pensijos, įtraukti priverstines atostogas, kai piliečiai prižiūri silpnos sveikatos vyresnio amžiaus priklausomus asmenis. Vėliau pateiktoje 2012 m. Baltojoje knygoje dėl pensijų rekomenduojama, kad ypatingas dėmesys būtų skirtas ilgesnio darbingo amžiaus ir vyresnių žmonių aktyvumo klausimų lyčių aspektams, įskaitant priemones, kurios padėtų derinti darbą ir priežiūrą.

Savo 2013 m. metinėje ataskaitoje Komisijos socialinės apsaugos komitetas (SAK) patvirtino, jog ilgalaikė priežiūra yra labai svarbi, kad vyresnio amžiaus žmonėms būtų galima suteikti galimybę dalyvauti visuomenės gyvenime ir darbo rinkoje. Panašiai 2014 m. bendroje Komisijos ir SAK ataskaitoje dėl ilgalaikės priežiūros poreikių senėjančioje visuomenėje atkreipiamas dėmesys į poreikį imtis priemonių, kuriomis būtų suteikiama parama dirbantiems prižiūrintiesiems asmenims.

Pagrindinės išvados

„Eurofound“ trečiojo Europos gyvenimo kokybės tyrimo (EGKT) duomenimis, tarp 18–64 metų amžiaus darbą turinčių asmenų 12 proc. vyrų ir 16 proc. moterų prižiūri vyresnio amžiaus arba neįgalų artimajį rečiau nei kartą per savaitę, o 8 proc. vyrų ir 9 proc. moterų – bent kartą ar dukart per savaitę. Tarp 50–64 metų amžiaus darbuotojų priežiūra bent kartą per savaitę užsiima 18 proc. vyrų ir 22 proc. moterų.

2011 m. Eurobarometro užimtumo ir vyresnių žmonių aktyvumo tyrimo duomenimis, apie 16 proc. europiečių 2011 m. priežiūra užsiėmė visą dieną (3 %) arba ne visą dieną (13 %); 40 proc. nurodė, kad jiems teko arba vis dar tenka prižiūrėti priklausomą suaugusįjį. Darbą turi dauguma darbingo amžiaus prižiūrinčiųjų asmenų: 50 proc. prižiūrinčiųjų asmenų, kurie priklausomus asmenis prižiūri visą dieną, ir 70 proc. prižiūrinčiųjų asmenų, kurie priežiūra užsiima ne visą dieną.

EGKT duomenimis, kasdien prižiūrintys vyresnio amžiaus ar neįgalų giminaitį nurodo 7 proc. moterų ir tik 4 proc. vyrų. Bent kartais vyresnio amžiaus arba neįgalų artimajį prižiūri 24 proc. visų gyventojų, o 14 proc. tuo užsiima bent kartą per savaitę.

Prižiūrintiesiems asmenims svarbu gyventi aktyvų profesinį gyvenimą, nes darbas suteikia galimybę priklausyti labai svarbiems socialiniams tinklams, leidžia atlikti ne tik priežiūros funkcijas, bet ir padeda išsaugoti galimybes, susijusias su karjera, mokymusi ir patirtimi, kad jie galėtų jaustis priklausą visuomenei. Tyrimo duomenimis, prižiūrintiesiems asmenims, kurie gali derinti darbą ir priežiūrą, būdinga geresnė gyvenimo kokybė ir didesnė savigarba, be to, jie sugeba tęsti karjerą, prisidėti prie savo pačių pensijos ir socialinės apsaugos įmokų ir būti našūs ekonomikos dalyviai.

Siekiant paremti priklausomus asmenis ir padėti juos prižiūrintiems žmonėms suderinti priežiūros ir profesines funkcijas, visose šalyse taikoma įvairi paramos politika ir sukurta įvairi oficialiai teikiamos ilgalaikės priežiūros infrastruktūra. Šiaurės šalyse užtikrinama palyginti aukšto lygio abiejų rūšių valstybinė parama, o Rytų Europos ir Viduržemio jūros šalys vis dar iš esmės priklauso nuo šeimos narių, kurie dažnai atsisako darbo, kad galėtų prižiūrėti priklausomus asmenis.

Pagal ES tėvystės atostogų direktyvą, kuri yra įgyvendinama maždaug dviejuose trečdaliuose valstybių narių (2015 m. balandžio mėn. duomenimis), visiems darbuotojams numatyta teisė „nebūti darbe dėl force majeure, kai tai susiję su svarbiomis šeimyninėmis priežastimis ligos ar nelaimingo atsitikimo atveju, kai darbuotojui būtina betarpiškai ten būti“. 19 valstybių narių yra numatyta kokio nors prižiūrinčiųjų asmenų darbo vietų apsauga. 18 šalių netaikomos nuostatos dėl lanksčių darbo valandų. Daugumoje atvejų nenumatytas visiškasis darbo užmokesčio kompensavimas.

Be to, daugelyje šalių taikomi kolektyviniai susitarimai, kurie neapsiriboja darbo kodekso nuostatomis arba kuriuose numatomos papildomos teisės. Vokietijoje kolektyviniuose susitarimuose atsižvelgiama į demografinius pokyčius ir yra numatytos paramos prižiūrintiesiems asmenims nuostatos. Šiaurės šalyse sektoriaus kolektyviniuose susitarimuose yra įtvirtintas lankstaus darbo laiko principas. Danijoje, Suomijoje, Vokietijoje ir Italijoje taikomos geriausios politikos priemonės (pagal išmokų mastą ir dydį). Sunkiausia suderinti darbą ir priežiūrą Graikijoje, Vengrijoje, Latvijoje ir Lenkijoje.

Politikos orientyrai

Politikos formuotojai turi pripažinti, kaip svarbu užtikrinti priemones, kurios padėtų dirbantiems prižiūrintiesiems asmenims suderinti profesinę ir priežiūros funkcijas.

Tyrimų duomenimis, oficialiai teikiamos priežiūros instituciniai sprendimai daugumoje šalių yra per daug brangūs. Didinti šeimų vaidmenį ilgalaikės priežiūros srityje taip pat nėra galimybių, nes dėl to dar labiau sumažėtų darbo jėgos ir ateityje kiltų papildomų problemų šiandien priežiūra užsiimantiems asmenims. Būtina geriau derinti šioje srityje veikiančių šalių pajėgumus, be kita ko, tuo tikslu numatant daugiau dirbančių prižiūrinčiųjų asmenų paramos priemonių.

Į paramos dirbantiems prižiūrintiesiems asmenims politiką turėtų būti įtraukti tokie elementai: atitinkamos ilgalaikės priežiūros paslaugos, skirtos padėti priklausomiems asmenims ir jų šeimoms; pajamų rėmimas ir kitos prižiūrintiesiems asmenims taikomos priemonės, kuriomis užtikrinama darbo rinkos lankstumo ir užimtumo garantijų pusiausvyra; teisės ir taisyklės užimtumo srityje; taip pat praktinės priemonės, kurias darbdaviai gali įgyvendinti bendrovių lygmeniu.

Oficialiai teikiama priežiūra ir neformali priežiūra turėtų būti vertinamos kaip papildančios viena kitą; politika turėtų padėti suderinti darbą ir priežiūrą, taip pat kitų rūšių priežiūrą. Šiame procese vienu metu dalyvauja trys skirtingos šalys: valdžios institucijos, darbdaviai ir priežiūros įsipareigojimų turintys darbuotojai.

Darbo ir priežiūros funkcijų paramos priemonės neturi būti brangios ar sunkiai įgyvendinamos; jos turėtų padėti palengvinti ir pagerinti prižiūrinčiųjų asmenų gyvenimą, o darbdaviams – išvengti nereikalingų išlaidų dėl dažno darbuotojų neatvykimo į darbą arba atvykimo į darbą net ir sergant. Dažnai geriausiai tinka paprastos priemonės:

- teisės nedirbti dėl bet kur susidariusių neįveikiamų aplinkybių (ne tik susijusių su vaikų priežiūra) įgyvendinimas;
- daugiau susitarimų dėl lankstaus darbo laiko, pvz., dėl nuotolinio darbo;
- daugiau socialinių partnerių iniciatyvų, ypač Rytų Europoje;
- bendrovių iniciatyvos, pvz., susijusios su ilgalaikio darbo laiko apskaita.

Papildoma informacija

Visi „Eurofound“ leidiniai skelbiami adresu <http://www.eurofound.europa.eu/publications>.

Norėdami gauti daugiau informacijos, susisiekite su mokslinių tyrimų pareigūnu Jean-Marie Jungblutu, e. paštu jmj@eurofound.europa.eu.